

УДК 336.5:330.35

О. В. Дейнека, канд. екон. наук., доц.,
ДВНЗ "Українська академія банківської справи НБУ"

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ДЕРЖАВНИХ ВИДАТКІВ НА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ

У статті на основі дослідження наукових розробок провідних зарубіжних і вітчизняних фахівців-економістів обґрунтовано напрям і характер впливу державних видатків на динаміку економічного зростання. Проведено групування державних видатків на продуктивні та непродуктивні з окресленням характеру їх впливу на розвиток економіки.

Ключові слова: державні видатки, економічний розвиток, продуктивні видатки, непродуктивні видатки.

Постановка проблеми. В умовах подолання наслідків фінансової кризи уряди більшості країн, незалежно від рівня розвитку національних економік, використовують потужні фіскальні інструменти впливу на економічне зростання. Одним із чинників стимулювання макроекономічної динаміки є удосконалення державної бюджетної політики України у сфері видатків як важливого пріоритету реалізації соціально-економічної політики держави. Видатки є однією з визначальних сторін фінансової діяльності держави і характеризують безперервне та безоплатне використання коштів бюджетів різних рівнів, державних цільових позабюджетних фондів і власних фінансових ресурсів суб'єктів державного сектору економіки на забезпечення виконання соціально-економічних функцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дослідження напрямку та характеру впливу державних видатків на динаміку економічного зростання висвітлено в наукових працях таких вітчизняних і зарубіжних економістів, як А. Сміт [7], У. Петті, Д. Рікардо, Дж. М. Кейнс, А. Штеффле, К. Рау, А. Маршалл, А. Вагнер, Р. Масгрейв, О. Біла, Ш. Бланкарт [1], О. Василик [2], Ф. Юсіфов [6], С. Юрій [5]. Проте, незважаючи на існування ґрунтовних наукових розробок, у сучасних економічних умовах виникає потреба в подальшій розробці заходів щодо реалізації ефективного механізму формування державних видатків, який сприяв би економічному зростанню країни.

Метою статті є дослідження теоретичних і практичних аспектів виявлення впливу державних видатків на економічне зростання держави.

Виклад основного матеріалу. Як засвідчує досвід країн з ринковою економікою, існує взаємний вплив економічного розвитку країни та бюджетної політики у сфері державних видатків: з одного боку, темпи економічного зростання та відповідні зміни ВВП країни зумовлюють коригування підходів щодо формування обсягу та структури державних

видатків, з іншого – державне фінансування впливає на соціально-економічний розвиток країни та динаміку макроекономічних показників.

Позиції вчених стосовно впливу державних видатків на економічне зростання різняться, що зумовлюється, на нашу думку, тим, що науковці вивчають взаємозв'язок темпів економічного зростання з динамікою різних складових і видів державних видатків. Загальноприйнятими відправними положеннями є те, що державні видатки сприяють досягненню мети економічного зростання. Економічне обґрунтування державного втручання в економіку в умовах неефективного функціонування ринкового механізму і для розподілу ресурсів, отриманих у результаті компенсаційних заходів, ґрунтується, зокрема, на даній тезі. Проте американський економіст Р. Барро, вивчаючи взаємовпливи динаміки частки державного споживання у ВВП та темпів економічного зростання, дійшов висновку про їх негативний взаємозв'язок. На його думку, нарощення державного споживання породжує деформації у формуванні головних ринкових економічних важелів (таких як високі відсоткові ставки та ставки податків), які зменшують привабливість інвестування та не сприяють подальшому зростанню економіки країни [10].

Поясненням цього, на нашу думку, є те, що поширення впливу державного сектору на види підприємницької діяльності, функціонування яких є більш ефективним за умови здійснення їх у приватному секторі, може мати несприятливі наслідки для економічного зростання через адміністративні особливості процесу виділення коштів із бюджетів різних рівнів для фінансування державних видатків. Саме тому досвід промислово розвинутих країн вказує на відсутність позитивної кореляції між сукупними державними видатками й економічним зростанням.

Ф. Юсіфов стверджує, що надмірна концентрація видатків на рівні держави стає перешкодою для розвитку економіки, тому економічно розвинені країни та навіть ті, що розвиваються, почали зменшувати частку урядових видатків шляхом роздержавлення установ соціальної сфери, які утримуються за рахунок коштів державного бюджету [6]. Також негативний вплив сукупного державного споживання на економічне зростання при позитивному ефекті освітніх видатків відзначав у своїх працях Д. Ландау [15].

До науковців, які виявили негативну залежність між темпами зростання ВВП та темпами зростання видатків бюджету, також належать К. Грієр і Г. Таллок, Л. Джонг-Ва, Д. Гура, Дж. Гусех, Дж. Жватні, Р. Лоусан, Р. Холкомбі, С. Фолстер і М. Хенрексон, А. Афонсо та Д. Фесері.

З іншого боку, ряд науковців на прикладі країн, що розвиваються, встановили, що позитивний і статистично значущий вплив на темпи економічного зростання має нарощення частки поточних витрат [12]. Окрім того, Р. Ремом у дослідженні взаємозв'язку між розвитком державного сектору економіки й економіки в цілому на прикладі 115 країн світу було встановлено позитивний характер впливу зростання загальнодержавних видатків на

збільшення темпів економічного зростання [17]. Досліджуючи стан розвитку економік 15 країн Європейського Союзу, автори М. Саез і С. Гарсія також виявили позитивний вплив видатків бюджету на економічне зростання аналізованих країн [18].

Крім того, різнонаправлений вплив було виявлено в процесі дослідження на економічний розвиток окремих напрямів використання державних фінансових ресурсів. Так, на думку К. Коломбієра, державні видатки на транспортну інфраструктуру, судочинство та оборону пожвавлюють економічне зростання [11]; на думку фахівців Європейського центрального банку, видатки на освіту (інвестиції в людський капітал) та видатки на дослідження і розробки (інноваційний/технічний прогрес) є основними факторами інтенсивного економічного розвитку [8]. Р. Аїза та Ф. Пуейо також виявили позитивний вплив державних видатків на охорону здоров'я за рахунок збільшення тривалості життя населення на обсяги заощаджень і економічне зростання, який у майбутньому може компенсувати відволікання ресурсів від поточного інвестування [9].

Не визначено чіткої залежності та не встановлено впливу зростання обсягу споживання сектору державного управління на економічне зростання у роботах таких авторів, як Р. Корменді та Ф. Меджурі, М. Нелсон і Р. Сінг [14; 16].

Зарубіжні та вітчизняні науковці пропонують різні підходи побудови моделей оптимізації державних видатків з урахуванням цільових параметрів економічного зростання. Емпіричне дослідження проблеми впливу державних видатків на економічне зростання ґрунтується здебільшого на системі обліку й аналізу, згідно з якою зростання визначається зміною розмірів капіталу у формі матеріальних активів, трудових ресурсів, технологій та ефективністю використання ресурсів. Якщо державні видатки сприяють інтенсивному використанню зазначених складових, то очікується позитивний вплив на економічне зростання.

У дослідженнях, що проводяться вченими МВФ, подібний вплив моделюється з позиції зв'язку державних видатків капітального характеру та системи показників економічного зростання. При цьому статистично підтверджено, що у складі капітальних видатків найбільший вплив здійснюють видатки, спрямовані на розвиток освіти та інші напрямки соціальної сфери. Крім того, поточні продуктивні видатки (видатки в соціальній сфері та безпосередня допомога приватному сектору) також позитивно впливають на економічне зростання. Так, на думку Т. Келлі, позитивний вплив на економічне зростання чинять капітальні видатки та видатки на соціально захищені статті [13].

З урахуванням неоднозначності впливу державних витрат на економічний розвиток заслуговують на увагу рекомендації Ш. Бланкарта щодо принципів формування державних витрат, які дозволяють здійснювати ефективне управління ними як фактором економічного розвитку:

- рішення про витрати мають прийматись лише за умови наявності реальних джерел їх покриття;
- планомірне погашення державної заборгованості, яке має проводитися з коштів, отриманих у результаті реалізації інвестиційних проектів;
- рішення у сфері оподаткування, видатків і державної заборгованості мають прийматися кваліфікованою більшістю в парламенті;
- обмеження періоду дії рішень у сфері доходів і видатків, тобто всі зобов'язання держави повинні припинятись із закінченням термінів дії конкретних програм [1].

На нашу думку, перелік таких принципів може бути доповнений рекомендаціями, розробленими І. Розпутенком, який вважає, що використання державних видатків як засобу стимулювання економічного зростання передбачає принаймні таке:

- 1) слід посилити програми державних капіталовкладень у матеріальну інфраструктуру і працювати на поповнення людських ресурсів, причому структура відповідних видатків має бути такою, щоб вони максимально доповнювали інвестиції приватного сектору (мається на увазі можливість запізнення приватних інвесторів);
- 2) не надто блискучі перспективи іноземного та внутрішнього приватного фінансування великомасштабних проектів указують на важливість потенційного вкладу в національні заощадження коштів, які надходять із державного сектору;
- 3) державні асигнування (за рахунок податкових надходжень) мають використовуватися для підтримки приватних ініціатив, спрямованих на усунення прогалин на ринку (таких як відсутність розвинутої системи комерційних банків) і на компенсацію невизначеності кон'юнктури;
- 4) відрахування з бюджету слід використовувати для ліквідації нагромаджених за попередній період зобов'язань у балансах державних банків і підприємств. Останнє є необхідною мірою для уникнення так званої рівноваги, яка відображає відсутність ринків капіталу [4].

На думку Л. В. Лисяк, необхідність державної підтримки економічного зростання визнається практично всіма розвинутими країнами світу, однак кожна з цих країн має відповідні фінансові й інституційні механізми, що ґрунтуються на основних принципах, а саме: відокремлення бюджетних коштів, що використовуються для поточних і перспективних цілей; використання державних коштів на суспільно значущі проекти, що відповідають програмам стратегічного розвитку країн; контроль суспільства за ефективністю використання бюджетних коштів [3].

Таким чином, економічне зростання є позитивним і бажаним явищем для кожної країни. Можливість забезпечення економічного зростання за рахунок регулювання державних видатків є одним із важливих напрямків реалізації

бюджетної політики держави, що впливає не лише на темпи, а й на якість економічного розвитку.

Напрями та характер впливу державних витратків на економічне зростання наочно зображені на рисунку 1.

Зростання державних витратків може призводити до збільшення сукупного попиту і, відповідно, стимулювати розвиток економіки чи, навпаки, стримувати економічне зростання. Окрім того, можна припустити, що не всі види державних витратків мають рівноцінний позитивний вплив на зростання економіки. Так, можна виділити такі види витрат, які мають найбільш істотний позитивний вплив на зростання і належать до групи продуктивних витратків. Максимальний позитивний ефект на економічний розвиток мають витатки інвестиційного характеру. До них належать як інвестиції в основний капітал (капітальні витатки), так і інвестиції в людський капітал (освіта, охорона здоров'я). Продуктивні витатки інвестиційного спрямування використовуються на розвиток і стимулювання економіки, що прямо приводить до зростання ВВП та опосередковано, через мультиплікативний ефект цих витрат на інші.

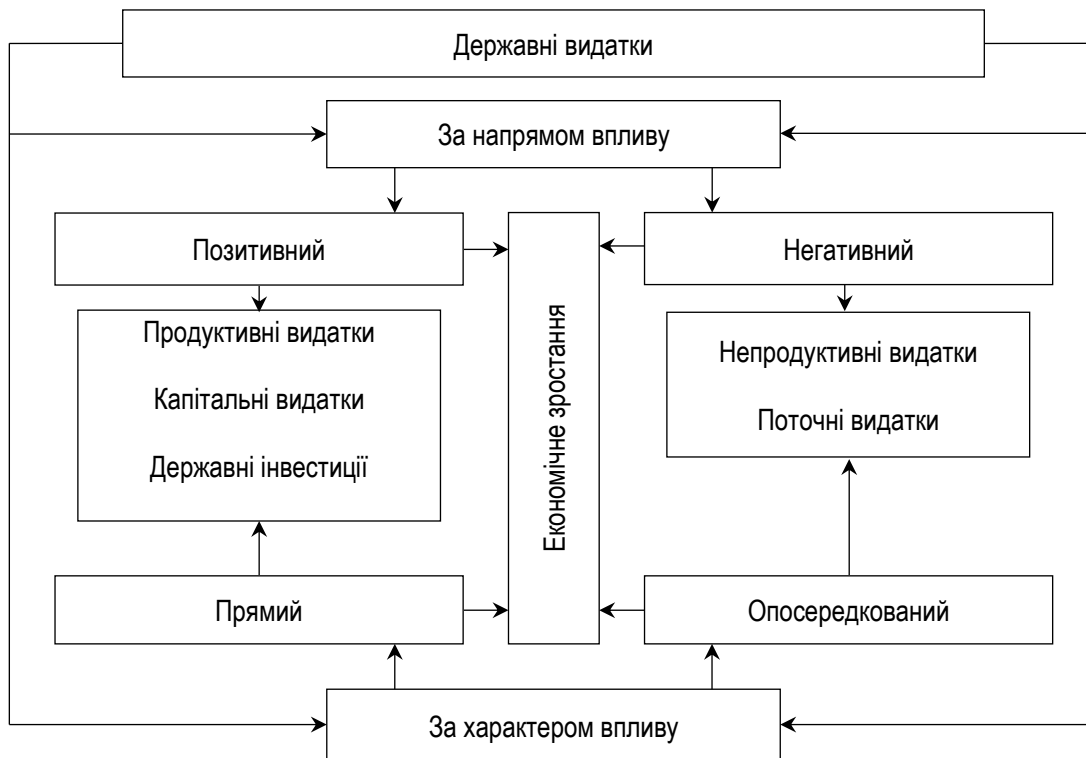

Рисунок 1 – Напрями та характер впливу державних витратків на економічне зростання

До витрат, що меншою мірою впливають на зростання економіки, належать так звані витрати споживчого характеру – непродуктивні витатки. У першу чергу, це витрати на підтримку галузей економіки та витатки соціального характеру. Однак слід зазначити, що непродуктивні витатки виконують певні завдання, що підтверджує необхідність їх

існування. Непродуктивні поточні витрати реалізують соціальну політику (за винятком витрат на освіту й охорону здоров'я) та забезпечують функціонування державного апарату. Вони меншою мірою стимулюють економічне зростання в довгостроковій перспективі, оскільки їх ефект проявляється миттєво. Ці витрати збільшують ВВП поточного року, тому що є частиною цього показника.

Під час поділу видатків на продуктивні та непродуктивні слід звернути увагу на те, що деякі види видатків можуть носити двоякий характер, наприклад, витрати на житлово-комунальне господарство, транспорт, будівництво. У зарубіжних джерелах вважається, що такі витрати мають виключно продуктивний характер, оскільки спрямовуються на капітальні цілі. Однак в Україні значна частина витрат на ЖКГ і транспорт формується у вигляді субсидій підприємствам галузі, тому їх доречно віднести до складу непродуктивних видатків. Що стосується видатків на управління й оборону, то їх, зазвичай, відносять до продуктивних витрат, що пов'язано з можливістю забезпечення функціонування адміністративної та правової системи і гарантування стабільності ситуації в країні. У випадку України витрати на управління й оборону швидше повинні бути віднесені до непродуктивних видатків. Це пояснюється тим, що адміністративний апарат є громіздким і не завжди ефективно виконує завдання та повноваження, якими він наділений, а видатки на оборону використовуються на підтримання поточних витрат армії, структура якої також не є оптимальною в сучасних умовах. До непродуктивних видатків в Україні можна віднести і витрати на обслуговування державного боргу, оскільки кошти, одержані від міжнародних фінансових організацій, частіше за все використовуються на покриття поточних видатків держави.

Витрати на міжнародну діяльність та інші витрати можуть бути сформовані в окрему групу "Інші видатки".

Детальна класифікація державних видатків на продуктивні та непродуктивні подана в таблиці 1.

Таблиця 1 – Групи та види державних видатків залежно від характеру їх впливу на економічне зростання

Група видатків	Вид видатків за функціональною складовою
Продуктивні видатки	Загальнодержавні видатки (функціонування адміністративної та правової системи). Фундаментальні дослідження. Охорона громадського порядку, безпека та судова влада. Економічна діяльність (розвиток економічної інфраструктури)
Продуктивні видатки	Охорона навколишнього природного середовища. Житлово-комунальне господарство (капітальні видатки). Охорона здоров'я. Фізичний розвиток. Освіта.

	Бюджетні та позабюджетні фонди економічного призначення
Непродуктивні видатки	Загальнодержавні видатки (інші, крім віднесених до продуктивних). Оборона. Духовний розвиток. Економічна діяльність (субсидії). Соціальний захист і соціальне забезпечення. Позабюджетні соціальні фонди
Інші видатки	Міжнародна діяльність. Інші видатки

Характер і напрямки впливу груп державних видатків на економічне зростання в Україні подано в таблиці 2.

Таблиця 2 – Характер і напрями впливу державних видатків у розрізі груп видатків на темпи розвитку економіки

Група видатків	Вплив на ВВП	Статистична залежність	Напрямок впливу
Продуктивні видатки	Позитивний	Сильна	Прямий слабкий
Непродуктивні видатки	Негативний	Слабка	Не виявлено

Результати проведених за останні роки емпіричних досліджень указують на те, що продуктивні видатки позитивно впливають на розвиток економіки, а непродуктивні видатки – негативно. Статистично також було доведено сильну та слабку залежність між групами видатків і темпами економічного зростання, а характер впливу може бути прямим, опосередкованим або не виявлено такого взагалі.

Проаналізуємо вплив державних видатків у розрізі функціональної класифікації на зміну основних макроекономічних показників розвитку України за період 2003–2012 рр. за допомогою використання пакета “Аналіз даних” програми Excel. У результаті моделювання отримано регресійну залежність, яка дозволяє прогнозувати вплив бюджетної політики в частині формування державних видатків на показник економічного зростання – зміну ВВП (формула (1)):

$$Y = 11876,29 + 1,281761 \cdot X_1 + 9,351072 \cdot X_2 - 1,49837 \cdot X_3 + 8,304833 \cdot X_4 \quad (1)$$

де Y – обсяг ВВП;

X_1 – обсяг соціальних видатків;

X_2 – обсяг державних видатків на загальнодержавні функції та підтримку безпеки;

X_3 – обсяг державних видатків на освіту;

X_4 – обсяг державних видатків на розвиток підприємницької діяльності.

Слід зазначити, що представлена модель характеризується високим рівнем адекватності, про що свідчить отриманий коефіцієнт детермінації ($R_2 = 0,998399$), тобто за статистичними оцінками динаміка фактичного ВВП України на 99,8 % пояснюється змінами виділених у моделі факторів. При цьому за умови відсутності державних видатків економіка країни виробляла в середньому 11 876,29 млрд грн. ВВП на рік. Серед наявних напрямків використання державних фінансових ресурсів можна виділити видатки, які позитивно впливають на динаміку обсягів ВВП, та видатків, що чинять негативний вплив на економічне зростання країни.

До видатків, зміна яких позитивно впливає на економічне зростання, належать:

- соціальні видатки – їх зростання на 1 млрд грн. приводить до зростання ВВП на 1,28 млрд грн.;
- видатки на загальнодержавні функції та підтримку безпеки – за їх зростання на 1 млрд грн. ВВП збільшується на 9,35 млрд грн.;
- видатки на розвиток підприємництва – на 1 млрд грн. їх приросту припадає 8,30 млрд грн. приросту ВВП.

Негативно впливає на динаміку обсягів ВВП, згідно з проведеними розрахунками, зростання витрат на освіту (ВВП скорочується на 1,50 млрд грн. при зростанні цієї групи витрат на 1 млрд грн.), що може бути пояснено приналежністю освіти до невиробничої сфери. Але такий вплив не свідчить про необхідність скорочення витрат на освіту, тому що вони спрямовані на формування інтелектуального потенціалу країни, створення трудових ресурсів для економіки, що стимулює зростання ВВП в майбутніх періодах, тобто їх стимулююча дія на ВВП має певний лаг запізнювання. Скорочення витрат на освіту може застосовуватися для підвищення обсягів ВВП лише як короткостроковий інструмент бюджетної політики.

Висновки. Економічне зростання залежить від обсягу та складу державних видатків, при цьому слід враховувати і їх структурні зміни, оскільки деякі види державних видатків більш зорієнтовані на збільшення обсягів і прискорення темпів нарощення ВВП країни. Так, розвиток економічної інфраструктури, який сприяє активізації інвестиційної діяльності, заходи щодо створення ефективних організаційно-економічних механізмів державного регулювання, покращення якості та продуктивності трудового потенціалу за рахунок видатків на освіту, охорону здоров'я, охорону навколишнього природного середовища створюють умови для соціально-економічного розвитку на засадах стійкого економічного зростання. Слід також відмітити, що непродуктивні видатки, зокрема на оборону, можуть забезпечити соціальну і політичну стабільність, яка є одним із факторів формування умов, необхідних для економічного зростання.

Список літератури

1. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: вступ до фінансової науки : підручник / Шарль Бланкарт ; за наук. ред. та перед. В. М. Федосова ; пер. з нім. С. І. Терещенко, О. О. Терещенка. – К. : Либідь, 2000. – 653 с. – ISBN 966-06-0137-9.
2. Василик О. Д. Теорія фінансів : підручник / О. Д. Василик ; КНУ ім. Т. Г. Шевченка. – 4-те вид., доп. – К. : Ніос, 2003. – 416 с. – ISBN 966-95321-5-9.
3. Лисяк Л. В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України : монографія / Л. В. Лисяк. – К. : ДННУ АФУ, 2009. – 600 с.
4. Розпутенко І. В. Державні видатки в перехідних економіках : монографія / І. В. Розпутенко. – К. : УАДУ, 1998. – 244 с.
5. Фінанси: підручник / ред.: С. І. Юрій, В. М. Федосов. – К. : Знання, 2008. – 611 с. – ISBN 978-966-346-477-0.
6. Юсифов Ф. Г. оглы. Политика правительственных расходов в стабилизации экономики / Ф. Г. оглы Юсифов. – Калининград : Изд-во Балтийского института экономики и финансов, 2001. – 38 с.
7. Adam Smith. Wealth of Nations [Електронний ресурс] / Adam Smith. – London : Methuen & Co., Ltd, 1904. – Режим доступу : <http://www.econlib.org/library/Smith/smWN.html>. – Назва з екрана.
8. Afonso A. Quality of Public Finances and Growth [Електронний ресурс] / A. Afonso, W. Ebert, L. Schuknecht, M. Then // European Central Bank. – Working Paper Series. – 2005. – № 438. – 45 р.. – Режим доступу : <http://www.ecb.int/pub/pdf/scrwp/scrwp438.pdf>. – Назва з екрана.
9. Aisa R. Government health spending in a model of endogenous longevity [Електронний ресурс] / R. Aisa, F. Puelo. – Режим доступу : <http://www.eui.eu/Personal/Licandro/VintagePapers/rosaaisa.pdf>. – Назва з екрана.
10. Barro R. Economic growth in a cross section of countries [Електронний ресурс] / Robert Barro // Quarterly Journal of Economics. – 1991. – № 106. – Р. 407–443. – Режим доступу : <http://www.hec.unil.ch/ocadot/ECODEVdocs/barro-robert.pdf>. – Назва з екрана.
11. Colombier C. Does the Composition of Public Expenditure Affect Economic Growth [Електронний ресурс] / C. Colombier. – Режим доступу : https://editorialexpress.com/cgi-bin/conference/download.cgi?db_name=IPF63&paper_id=292. – Назва з екрана.
12. Devarajan S. The composition of public expenditure and economic growth [Електронний ресурс] / S. Devarajan, V. Swaroop, H. Zou // Journal of Monetary Economics. – 1996. – № 37. – Р. 313–344. – Режим доступу : <http://econ.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/EXTRESEARCH/0content-MDK:20699862~pagePK:64214825~piPK:64214943~theSitePK:469382,00.html>. – Назва з екрана.
13. Kelly T. Public Expenditures and Growth / T. Kelly // Journal of Development Studies. – 1997. – № 34. – Р. 60–84.
14. Kormendi R. Macroeconomic Determinants of Growth Cross-Country Evidence / R. Kormendi, P. Meguire // Journal of Monetary Economics. – 1985. – № 16. – Р. 141–163.
15. Landau D. Government Expenditure and Economic Growth in the Less Developed Countries: An Empirical Study for 1960–80 [Електронний ресурс] / D. Landau // Economic Development & Cultural Change. – 1986. – Р. 36–75. – Режим доступу : <http://www.econ.uconn.edu/Faculty/landau/landau.htm>. – Назва з екрана.
16. Nelson M. Deficit-Growth Connection: Some Recent Evidence from Developing Countries / M. Nelson, R. Singh // Economic Development and Cultural Change. – 1994. – № 43(1). – Р. 167–191.

17. Ram R. Government Size and Economic Growth: A New Framework and Some Evidence from Cross-Section and Time-Series Data / R. Ram // *The American Economic Review*. – 1986. – № 76(1). – P. 191–203.
18. Saez M. Government Spending and Economic Growth in the European Union Countries: An Empirical Approach / M. Saez, S. Garcia / University of Cantabria and University of Oviedo (Department of Economics). – 2006. – 11 p.

Отримано 16.01.2014

Summary

Based on the scientific research results of leading foreign and domestic experts and economists the direction and the impact of government spending on economic growth dynamics are justified in the article. The grouping of government spending on productive and unproductive outlining the nature of their impact on economic development is held.

Дейнека О.В. Теоретичні аспекти дослідження впливу державних видатків на економічне зростання / О.В.Дейнека // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць / УАБС НБУ. - Суми, 2014. - Вип. 38.- С. 105-115.